

Bedriftsundersøkelsen 2014

SAKTE, MEN SIKKERT FREMOVER

Kunnskap om og holdninger til
korrupsjon i næringslivet

TRANSPARENCY
INTERNATIONAL
NORGE

Transparency International (TI) er den globale sivilsamfunnsorganisasjonen som står i spissen for arbeidet mot korrupsjon. Gjennom rundt 100 avdelinger over hele verden og et internasjonalt sekretariat i Berlin sprer TI kunnskap om skadevirkningene av korrupsjon og samarbeider med myndigheter, næringsliv og sivilsamfunn om å utvikle og iverksette effektive tiltak for å bekjempe korrupsjon.

Transparency Internationals norske avdeling (TI Norge) ble grunnlagt i 1999 og holder til i Oslo.

Transparency International Norge

Kontoradresse: Tollbugata 32, Oslo

Postadresse: Postboks 582 Sentrum, 0106 Oslo

Telefon: + 47 41 75 08 72

www.transparency.no

Opphavsrett: 2013, Transparency International Norge.

ISBN: 978-82-93348-01-6

Grafisk design: Nano Design (www.nanodesign.no)

Utgitt mai, 2014

Denne rapporten finnes i norsk og engelsk språkversjon.

Den kan lastes ned fra TI Norges hjemmeside:

www.transparency.no

Undersøkelsen som er beskrevet i denne rapporten er støttet økonomisk av Finansmarkedsfondet og Innovasjon Norge.

Undersøkelsen er utført av Norstat Norge AS på oppdrag fra TI Norge.

Ansvarsbegrensning:

Informasjon, konklusjoner og anbefalinger i denne rapporten gis med forbehold om eventuelle feil eller utelatelser. TI Norge er ikke ansvarlig for eventuelle tap eller skade som hevdes å være et resultat av informasjon som finnes eller mangler i denne rapporten.

INNHold

- 4** Sakte, men sikkert fremover
- 5** Om Bedriftsundersøkelsen
- 6** Sentrale funn og anbefalinger
 - Fortsatt lav bevissthet om korrupsjonsrisiko
 - Etiske regelverk og behov for mer systematiske tiltak, opplæring og kontroll
 - Årsakene til korrupsjon
- 10** Oppsummering
- 11** Hva nå?
- 12** Oversikt over spørsmålene som ble brukt

VEDLEGG TIL BEDRIFTSUNDERSØKELSEN

(lastes ned på www.transparency.no)

- 1.** Detaljert oppsummering av resultater med diagrammer
- 2.** Spørsmål
- 3.** Utvalg
- 4.** Signifikanstesting

SAKTE, MEN SIKKERT FREMOVER

Bevisstheten og kunnskapen om korrupsjon i norsk næringsliv øker – men det går sakte. Det viser Bedriftsundersøkelsen 2014 som Transparency International Norge har gjennomført for andre gang. Svarene fra norske bedriftsledere forteller også at over halvparten av dem verken har innført noen form for systematiske tiltak for å motarbeide korrupsjon – eller anser det som nødvendig.

Både i Norge og utenfor landets grenser fremstiller vi oss – og ønsker at andre oppfatter oss – som et samfunn preget av åpenhet og rettferdighet, med godt regulerte markeder. Da blir uklare holdninger og mangel på kunnskap, etiske regelverk og antikorrupsjonstiltak et problem for norske bedrifter.

Stadige eksempler viser at verden ikke er fullt så enkel som undersøkelsen tyder på at mange bedriftsledere ønsker at den skal være. Disse spenner fra store norske bedrifter som blir etterforsket og dømt for korrupsjon til mer komplekse situasjoner der penger unndratt skatt i Hellas eller midlene til den tidligere libyske diktatoren Muammar al-Gaddafi dukker opp i norske banker.

Korrupsjon i alle former er et problem for næringslivet, fordi den vitner om et marked som ikke fungerer. Virksomheter ender opp med å konkurrere på uklare og skjulte premisser og risikoen øker for at enkeltpersoner beriker seg eller store oppdrag blir tildelt på feil grunnlag.

De siste 10 – 15 årene har holdninger og lovverk endret seg radikalt, både i og utenfor Norge. Vi hører stadig sjeldnere om næringslivsledere i utlandet som åpent mener det er legitimt å benytte korrupsjon fordi det er vanlig i landet de opererer i. Bedriftsundersøkelsen 2014 viser at mange norske bedriftsledere er i utakt med den internasjonale utviklingen.

Det innebærer en ikke uvesentlig juridisk og økonomisk risiko og en fare for et dramatisk omdømmetap, å bli tatt for korrupsjon i dag. Om ikke moralske og etiske hensyn

er motiverende nok i seg selv, burde den økonomiske risikoen være det.

Samtidig som Transparency International Norge gjerne skulle ha sett en tydeligere, raskere og mer positiv utvikling sammenliknet med undersøkelsen i 2009, er det ingen grunn til å svartmale situasjonen i norsk næringsliv. Utviklingen går i riktig retning, noe vi daglig erfarer gjennom vårt eget arbeid med antikorrupsjonsverktøy og –programmer for norske virksomheter og i dialogen med et stort antall medlemmer og interesserte.

At så mange bedrifter faktisk har et bevisst forhold til korrupsjon og jobber aktivt med forebyggende tiltak i hverdagen, er en inspirasjon både for oss og for de virksomhetene som ikke helt har kommet i gang.

Arbeidet videre må fokusere på informasjon, bevisstgjøring og dialog med næringslivet, kombinert med utviklingen av enda bedre verktøy og effektive antikorrupsjonsprogrammer. At interessen for medlemskap i Transparency International Norge er så stor som den er, ser vi på som et signal om at norske virksomheter ønsker å engasjere seg ytterligere i dette arbeidet fremover. Det lover godt for resultatene i den neste Bedriftsundersøkelsen.

Guro Slettemark
generalsekretær, Transparency International Norge

OM BEDRIFTSUNDERSØKELSEN

Transparency International Norge (TI Norge) fikk i mars 2014 utført en spørreundersøkelse blant 600 norske bedrifter. Formålet var å undersøke ulike forhold som er viktige for å motvirke korrupsjon i næringslivet, med spørsmål om:

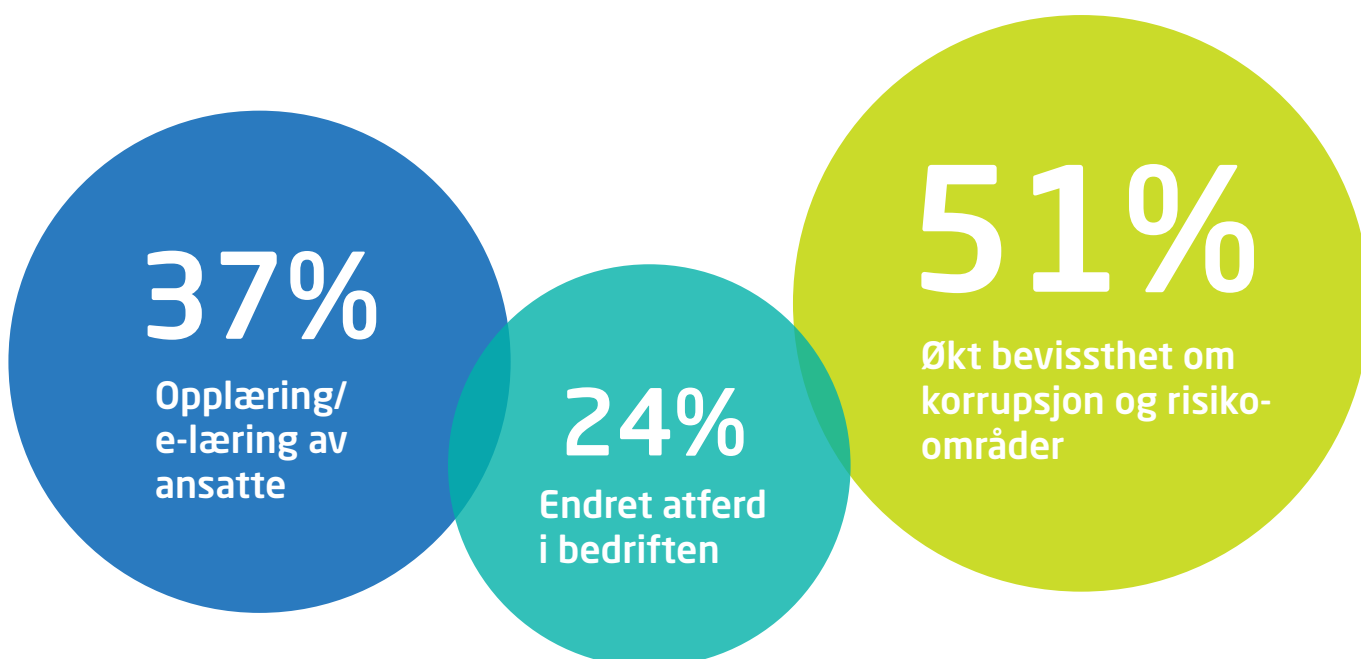
- Bevissthet om lovgivning og risiko
- Bruk av etisk regelverk og systematiske tiltak mot korrupsjon
- Utvikling i bedrifters antikorrupsjonstiltak de siste ti år
- Hva som oppfattes som de viktigste årsakene til korrupsjon

Spørreundersøkelsen var rettet mot bedriftsledere (adm. dir. eller tilsvarende). Den ble utført i 2014 av Norstat Norge AS på oppdrag fra TI Norge. En tilsvarende undersøkelse ble utført av Norstat for TI Norge i 2009.

Norstat benyttet i begge undersøkelsene samme antall bedrifter, utvalgsriterier, kvoteringer på antall ansatte, og metodikk forøvrig.

I tillegg til å måle tilstanden i næringslivet i 2014, var hensikten med undersøkelsen å finne ut om det har skjedd en utvikling siden 2009, dvs. sammenlikne resultater henholdsvis ti år og fem år etter innføring av strengere korrupsjonsbestemmelser i straffeloven (2003).

Resultatene av undersøkelsen og analyser av resultatene er beskrevet i denne rapporten. Undersøkelsen er mest representativ for små og mellomstore bedrifter. Resultatene gir likevel grunnlag for å trekke noen konklusjoner for næringslivet generelt, i tillegg til konklusjoner for bedrifter av ulike størrelser. Det er ikke mulig å trekke slutninger for ulike landsdeler eller bransjer.

Ny lovgivning eller saker som har kommet fram i mediene de siste fem til ti årene har medført

SENTRALE FUNN OG ANBEFALINGER

Sammenliknet med undersøkelsen i 2009 har det vært en begrenset, men statistisk signifikant¹ positiv endring for halvparten av spørsmålene som gjelder antikorrupsjonsbevissthet og -tiltak. Ikke for noen av spørsmålene er det en signifikant negativ utvikling. Hovedkonklusjonen er at det behov forbedringer i bedriftenes arbeid med bevissthet og tiltak for å redusere risikoen for korrupsjon.

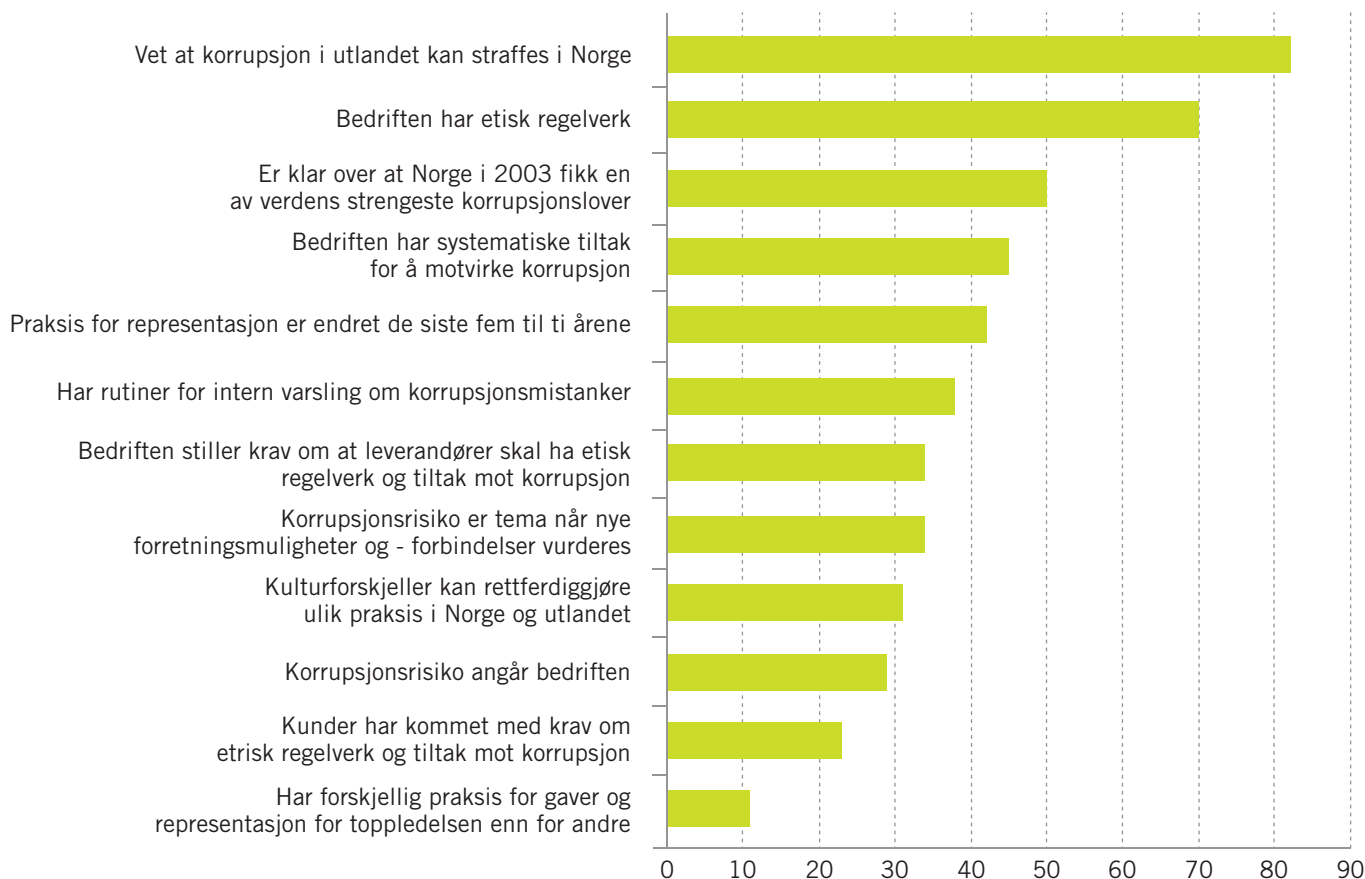
Fortsatt lav bevissthet om korrupsjonsrisiko

- Færre enn en tredel av bedriftene oppfatter at risikoen for korrupsjon er aktuell for dem. Flertallet av bedriftene

(69 %) svarer at korrupsjonsrisiko ikke er en problemstilling som angår dem eller er relevant. Det har vært liten endring i denne vurderingen blant norske bedrifter etter 2009.

- Litt over halvparten av bedriftene (54 %) mener at kulturforskjeller ikke kan rettferdiggjøre forskjellig praksis i Norge og utlandet, mens nesten en tredel (31 %) mener at forskjellig praksis kan rettferdiggjøres ut fra kulturforskjeller mellom Norge og utlandet. Fra 2009 til 2014 er det en liten nedgang i andelen bedrifter som anser at kulturforskjeller ikke rettferdiggjør forskjellig praksis i Norge og utlandet.

Holdninger og praksis (prosentandel som oppgir "ja" og "delvis" på hvert spørsmål)

¹Et resultat av en statistisk analyse betegnes som statistisk signifikant dersom det er lite sannsynlig at resultatet har oppstått tilfeldig.

- Halvparten av bedriftslederne er helt eller delvis klar over at Norge har en av verdens strengeste korrupsjonslover.
- Et stort flertall av bedriftslederne (82 %) er klar over at korrupsjon begått i utlandet er straffbart i Norge. Andelen som er klar over dette, har økt signifikant de siste fem årene.
- Bevissthetsnivået om korrupsjon og risikoområder har økt de siste ti årene blant et knapt flertall av bedriftslederne.
- Bevissthetsnivået om de strafferettslige konsekvensene av korrupsjon har økt de siste ti årene blant nesten halvparten av bedriftslederne, men ikke hos den andre halvparten. Endringen siden 2009 er positiv og signifikant.
- Hver fjerde bedriftsleder svarer at de er mer bekymret enn for ti år siden for at ansatte eller forretningsforbindelser skal være innblandet i korrupsjon. Et stort flertall svarer at de ikke er nevneverdig mer bekymret for dette.

Ny lovgivning eller saker som har kommet fram i mediene de siste fem til ti årene har medført (prosentandel som oppgir "ja" og "delvis" på hvert spørsmål)

TI Norge ser med bekymring på at et betydelig flertall av norske bedriftsledere fortsatt ikke betrakter risikoen for korrupsjon som relevant for dem. Norske bedrifter bør øke sitt bevissthetsnivå om risiko, lover og konsekvenser knyttet til korrupsjon. Undersøkelsen dokumenterer vesentlige

svakheter blant norske bedrifter på disse områdene. Bevissthetsnivået er lavere i mindre bedrifter. Bevissthetsnivået om disse forholdene har ikke bedret seg merkbart de siste ti årene, dvs. etter at korrupsjonsbestemmelsene i straffeloven trådte i kraft i 2003.

Etiske regelverk og behov for mer systematiske tiltak, opplæring og kontroll

- Et stort flertall av bedriftene har etisk regelverk, men nesten en tredel har det ikke. Det er ingen endring siden undersøkelsen i 2009.
 - Nesten halvparten av bedriftene har helt eller delvis innført systematiske tiltak for å motvirke korrupsjon. Litt over halvparten av bedriftene har ikke dette, eller anser det ikke som relevant.
 - Hver fjerde bedriftsleder oppgir at de har innført nye krav og retningslinjer de siste ti årene, mens det store flertallet svarer at de ikke har gjort det.
 - Vel en tredel av bedriftslederne oppgir at de har gjennomført opplæring av ansatte de siste ti årene. Det er en signifikant økning i andelen bedrifter som gjennomfører opplæring. Men det store flertallet av bedrifter har ikke gjennomført opplæring av ansatte.
 - Vel en tredel av bedriftene oppgir at de har innført mer omfattende kontrolltiltak de siste ti årene, mens flertallet ikke har gjort det.
 - Omtrent hver fjerde bedriftsleder oppgir at atferden i bedriften er endret de siste ti årene.
 - Nesten halvparten av bedriftene oppgir at praksisen for gaver er blitt mer restriktiv de siste ti årene, mens under halvparten sier at praksisen for representasjon er blitt mer restriktiv. Flertallet av bedriftene har felles praksis for representasjon og gaver for toppledelsen og andre.
- Snaut 40 % av bedriftene oppgir at de har rutiner for varsling, mens flertallet ikke har det. Fra 2009 til 2014 har det vært en positiv og signifikant økning i andelen bedrifter som oppgir at de har varslingsrutiner.
 - Omtrent en tredel av bedriftene oppgir at korrupsjonsrisiko er et tema når nye forretningsmuligheter og -forbindelser vurderes, mens to tredeler sier at det ikke er et tema.
 - Omtrent en firedel av bedriftene har erfart at kunder har stilt krav om etisk regelverk eller tiltak for å motvirke korrupsjon. En tredel av bedriftene stiller selv krav om at leverandører skal ha etiske regelverk og tiltak for motvirke korrupsjon. Dette er en økning siden 2009, men fortsatt gjelder det altså ikke for det store flertallet av bedrifter.

Undersøkelsen viser at norske bedrifter i større grad bør ta i bruk etiske regelverk og systematiske tiltak for å motvirke korrupsjon. Mange bedrifter mangler dette. Forekomst av tiltak minker for mindre bedriftsstørrelser. Det er i liten grad innført nye tiltak for å motvirke korrupsjon og praksis er lite endret de siste ti årene, dvs. siden de nye korrupsjonsbestemmelsene i straffeloven trådte i kraft i 2003. Mange bedrifter har ikke innført systemer for intern varsling, selv om dette er lovpålagt for de fleste bedrifter ifølge arbeidsmiljøloven.

34%

Korrupsjonsrisiko er tema når nye forretningsmuligheter og -forbindelser vurderes

Årsakene til korrupsjon

Årsakene til korrupsjon i Norge er først og fremst motivert av personlig vinning. Nesten 60 % av respondentene i undersøkelsen oppgir at de tror grådighet er den viktigste årsaken til at enkeltpersoner mottar eller gir bestiktelser. Litt over 30 % tror at liten risiko for å bli tatt spiller en rolle, mens færre tror uvitenhet og mangel på kunnskap kan forklare korrupsjonen.

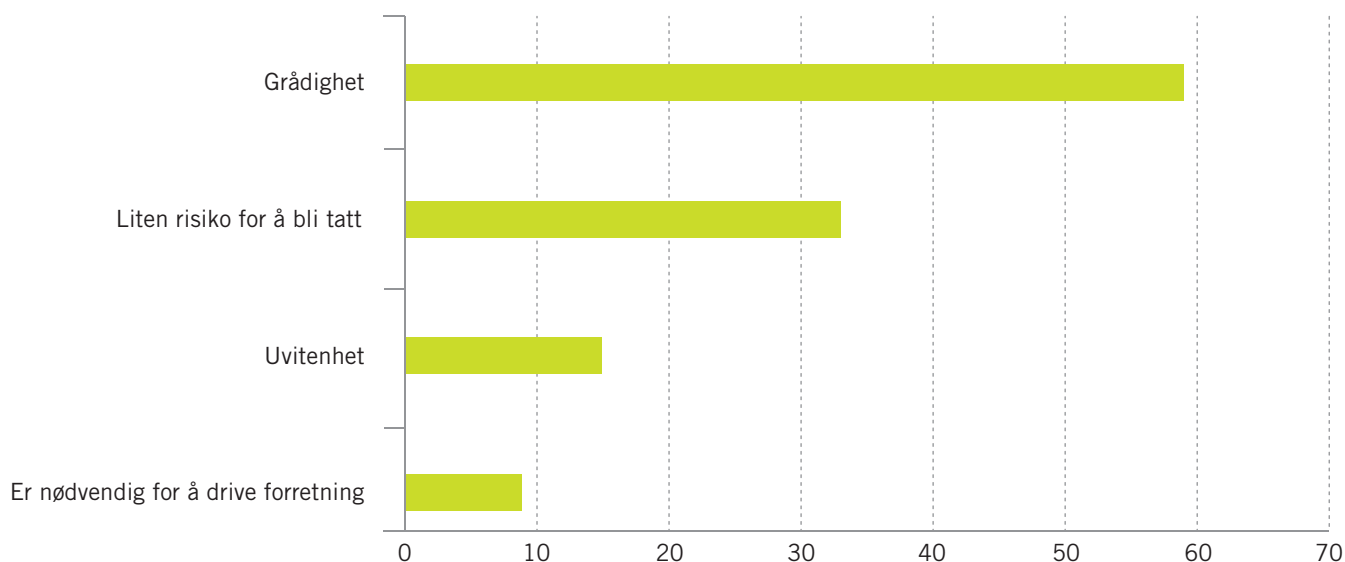
At så mange rangerer "Liten risiko for å bli tatt" høyt på listen over årsaker, forteller noe om holdninger i næringslivet - og om behovet for etikkprogrammer, holdnings- og antikorrupsjonstiltak. Også i Norge har vi utfordringer knyttet til disse problemstillingene som

vi ofte assosierer med fattigere land med svakt demokrati og lite utviklede markeder.

På den positive siden må det trekkes frem at så få, under 10 %, mener korrupsjon er nødvendig for å drive forretning. Det skyldes mest sannsynlig at de aller fleste anbuds- og innkjøpsprosesser i næringslivet oppfattes som åpne og ryddige, noe som igjen vitner om et velfungerende marked.

Samtidig skal vi ikke glemme en rekke korrupsjonssaker og -dommer i Norge de siste årene - en påminnelse om at et sterkt fokus på disse problemstillingene er nødvendig også fremover.

Viktigste årsakene til korrupsjon (prosentandel som oppgir "ja" og "delvis" på hvert spørsmål)

OPPSUMMERING

Et stort flertall av bedriftslederne (69%) svarer at korrupsjon ikke er en relevant risiko for bedriften. Dette viser et lavt bevissthetsnivå, og det har ikke bedret seg siden undersøkelsen i 2009, til tross for økende oppmerksomhet om denne tematikken i den offentlige debatt, rettsaker og relevant lovgivning. Selv om enkelte bransjer er mer utsatt enn andre, og større bedrifter kanskje er mest utsatt, er likevel alle bedrifter utsatt for korrupsjonsrisiko.

Nesten en tredel av bedriftslederne (31%) mener at kulturforskjeller helt eller delvis kan forsvare ulik praksis i Norge og i utlandet, og dette har ikke endret seg signifikant siden undersøkelsen i 2009. Dette er en holdning som var vanlig opp til 1990-tallet, da man også kunne regnskapsføre bestikkelser i utlandet som fradragsberettigede utgifter. Slik er det ikke lenger. Siden man kan dømmes i Norge for korrupsjon begått i utlandet er det vanskelig å forsvare forskjellig praksis i Norge og i utlandet.

Bare halvparten av bedriftslederne er klar over at Norge har en av verdens strengeste lover mot korrupsjon. Dette er et skuffende resultat, selv om det er en liten forbedring i forhold til undersøkelsen i 2009. Straffelovsbestemmelsene mot korrupsjon har nå vært gjeldende i over 10 år, mange saker er etterforsket og pådømt, og det har vært økende mediedekning av korrupsjonssaker.

Et stort flertall av bedriftslederne (82%) er klar over at man kan dømmes i Norge for korrupsjon begått i utlandet. Bevisstheten rundt dette har økt signifikant siden undersøkelsen i 2009. Årsakene til dette er antagelig alle sakene knyttet til bedrifters korrupsjon i utlandet som har vært omhandlet i media og etterforsket av Økokrim de siste ti årene.

Mange bedrifter (70%) har etiske regelverk eller elementer av dette, mens under halvparten (45%) har systematiske tiltak mot korrupsjon. Forekomst av etisk regelverk og

korrupsjonshindrende tiltak har økt lite siden undersøkelsen i 2009, og burde være enda mer vanlig. Det argumenteres ofte med at små bedrifter ikke trenger slikt, men ingen er fri for korrupsjonsrisiko. Nødvendige tiltak er dessuten enklere og mindre ressurskrevende for små bedrifter å implementere.

Ny lovgivning og mediernes dekning av korrupsjonssaker de siste ti årene har økt bevisstheten om korrupsjonsrisiko hos nesten halvparten av bedriftslederne. Noen av disse, men på langt nær alle, har innført nye systematiske tiltak mot korrupsjon. Det er mye som taler for at bevissthetsnivået og omfanget av antikorrupsjonstiltak burde ha økt vesentlig etter innføringen av strengere korrupsjonsbestemmelser. Det er allikevel signifikante forbedringer både når det gjelder bevissthetsnivå og tiltak sammenliknet med undersøkelsen i 2009.

Nesten halvparten av bedriftene har iverksatt strengere praksis for gaver (48%) og representasjon (42%) i løpet av de siste ti årene. Det har vært en signifikant forbedring på dette området siden undersøkelsen i 2009. Dette er trolig et resultat av økende antall saker som har vært oppe i media og i rettsapparatet i etterkant av korrupsjonsbestemmelsene i straffeloven (2003).

De aller fleste bedrifter (86%) har lik praksis for toppledelsen og andre når det gjelder gaver og representasjon. Dette er betryggende siden ulik praksis, spesielt hvis det holdes skjult og ikke begrunnes, kan undergrave lojaliteten til bedriftens etiske regler.

Mer enn halvparten av bedriftene (59%) har ikke rutiner for intern varsling. Selv om det er en signifikant forbedring siden undersøkelsen i 2009, så er det svake resultatet både overraskende og bekymringsfullt. Etter bestemmelsene i arbeidsmiljøloven (2007) er de fleste bedrifter pålagt å ha et system for varsling.

Vel en tredel (34%) vurderer korrupsjonsrisiko knyttet til nye forretningsmuligheter og stiller etiske krav til sine leverandører. Når det gjelder å stille krav til leverandører, har det skjedd en signifikant forbedring siden undersøkelsen i 2009. Selv om utvikling går sakte er det positivt at dette praktiseres av bedriftene i økende grad.

Under en fjerdedel av bedriftene (24%) har erfart at deres kunder har stilt krav om etisk regelverk og antikorrupsjonstiltak.

De aller fleste bedriftene (59%) mener at «grådighet» er den viktigste årsaken til korrupsjon, etterfulgt av «liten risiko for å bli tatt» (33%). Resultatene er ganske lik resultatene fra undersøkelsen i 2009. De mest signifikante endringene er at «uvitenhet» har en lavere svarprosent «veldig viktig» og at svarprosent for «mindre viktig» øker for «liten risiko for å bli tatt». At «grådighet» rangeres høyest tyder på at holdningsskapende arbeid fremdeles er en stor utfordring. At «liten risiko for å bli tatt» rangeres nest høyest, er en utfordring for myndighetene.

HVA NÅ?

Alt i alt viser Bedriftsundersøkelsen 2014 at norsk næringsliv, på tross av en overordnet positiv utvikling, fortsatt har et stykke igjen til situasjonen kan kalles tilfredsstillende. Dette gjelder holdninger og verdier samt etikkprogrammer og antikorrupsjonstiltak.

Bedriftsstørrelser

For de aller fleste spørsmålene som gjelder antikorrupsjonsbevissthet og –tiltak (spm. 1-14), er det høyest positiv svarprosent i kategorien med de største bedriftene. Med noen få unntak, øker også svarprosenten for positive svar gradvis med bedriftsstørrelse.

Bedriftenes fylkestilhørighet

Det ser ikke ut til å være noen gjennomgående sammenheng mellom fylker og høy/lav svarprosent for positive eller negative svaralternativer (spm. 1-14). Mange forskjellige fylker har høyest og lavest svarprosent for de ulike spørsmålene.

Bedriftenes bransjetilhørighet

Det er ikke gjort noen analyse av resultater knyttet til bedriftenes bransjetilhørighet. Årsaken er at fordelingen av bedriftene på de forskjellige bransjene er for skjev. Antallet varierer fra fem bedrifter til 190.

I det videre arbeidet kommer Transparency International Norge til å fortsette utviklingen av verktøy som både privat og offentlig sektor kan benytte i sitt antikorrupsjonsarbeid. I kombinasjon med undersøkelser, bevisstgjøring og dialog med både medlemmer og ikke-medlemmer, har vi de siste 10 årene sett at dette gir resultater – som også illustreres av tallene i denne undersøkelsen.

OVERSIKT OVER SPØRSMÅLENE SOM BLE BRUKT

- 1) Er korrupsjonsrisiko en problemstilling som angår bedriften?
- 2) Kan forskjellig praksis i Norge og i utlandet rettferdiggjøres ut fra kulturforskjeller?
- 3) Er bedriftsledelsen klar over at Norge i 2003 fikk en av verdens strengeste korrupsjonslover?
- 4) Er bedriftsledelsen klar over at man kan dømmes i Norge for korrupsjon i utlandet?
- 5) Har bedriften et etisk regelverk?
- 6) Har bedriften systematiske tiltak for å unngå/motvirke korrupsjon?
- 7) Har ny lovgivning eller saker som har kommet opp i media og de siste ti årene medført:
 - a) økt bevissthet i bedriften om korrupsjon og risiko-områder?
 - b) økt bevissthet i bedriften om strafferettslige konsekvenser av korrupsjon?
 - c) økt bekymring for at ansatte eller forretningsforbindelser skal være involvert i korrupsjon?
 - d) nye krav og retningslinjer i bedriften for å redusere korrupsjonsrisiko?
 - e) opplæring/trening av ansatte?
 - f) mer omfattende kontrollrutiner?
 - g) endret adferd i bedriften?
- 8) Har bedriftens praksis for å gi eller motta gaver endret seg i restriktiv retning de siste ti årene?
- 9) Har bedriftens praksis for representasjon endret seg i restriktiv retning de siste ti årene?
- 10) Har bedriften forskjellig praksis for toppledelsen enn for andre når det gjelder gaver og representasjon?
- 11) Har bedriften rutiner for intern varsling om korrupsjonsmistanke?
- 12) Er korrupsjonsrisiko et tema når nye forretningsmuligheter og nye forretningsforbindelser vurderes?
- 13) Har bedriftens kunder kommet med krav om at bedriften skal ha et etisk regelverk og tiltak for å unngå/motvirke korrupsjon?
- 14) Stiller bedriften krav overfor sine leverandører om at de skal ha etisk regelverk og tiltak for å unngå/motvirke korrupsjon?
- 15) Hva mener du er de viktigste årsakene til korrupsjon i Norge?
- 16) Kjenner du til eller har du hørt om antikorrupsjonsorganisasjonen Transparency International?

TRANSPARENCY INTERNATIONAL - DEN GLOBALE KOALISJONEN MOT KORRUPSJON

Bli medlem - www.transparency.no

TRANSPARENCY INTERNATIONAL NORGE

Kontoradresse: Tollbugata 32, Oslo

Postadresse: Postboks 582 Sentrum, 0106 Oslo

Telefon: + 47 41 75 08 72